

COMMISSIE KOLONIALE COLLECTIES

ADVIES

Object	Prasasti Damalung/Ngaduman, RV-1403-1620
Huidige eigenaar	Nederlandse Staat
Beheerder	Wereldmuseum Leiden (voorheen Nationaal Museum van Wereldculturen)
Teruggaveverzoek van	Republiek Indonesië vertegenwoordigd door achtereenvolgens <i>Tim Repatriasi Koleksi Asal Indonesia di Belanda</i> ¹ en <i>Tim Repatriasi Objek Pemajuan Kebudayaan Dan Pengembalian Cagar Budaya Yang Berada Di Luar Wilayah Republik Indonesia Ke Dalam Wilayah Republik Indonesia</i> ² (elk hierna aangeduid als Tim Repatriasi)
Datum teruggaveverzoek	20 september 2023
Adviesnr.	ID-2025-4
Datum advies	21 november 2025
De Commissie Koloniale Collecties ³ bestaande uit	mr. L.Y. Gonçalves-Ho Kang You (voorzitter), prof. dr. L.N.K. van Broekhoven, prof. dr. R. Raben, dr. A.F. Schrikker (leden)
Secretarissen	mr. drs. J.M. Mooren, drs. L. Ouwehand

1. Het verzoek

Op 20 september 2023 heeft de Republiek Indonesië bij de Staatssecretaris voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een verzoek tot teruggave ingediend van de steen met inscriptie aangeduid als Prasasti Damalung of Prasasti Ngaduman met inventarisnummer RV-1403-1620 uit de collectie van de Nederlandse Staat, beheerd door het Wereldmuseum Leiden.

¹ *Tim Repatriasi Koleksi Asal Indonesia di Belanda* bestond uit Nadiem Anwar Makarim BA, M.B.A., Retno Marsudi, S.H., LL.M. (leiders/directeuren), Dr. Hilmar Farid (verantwoordelijke), I Gusti Agung Wesaka Puja (voorzitter), Bonnie Triyana BA (secretaris), Prof. Dr. Oman Faturrahman, Dr. Sri Margana, Dr. Junus Satrio Atmodjo, Dr. Ninie Susanti Tedjowasono, Dr. Gabriel Roosmargo Lono Lastoro Simatupang, Dr. Irmawati Marwoto, Dr. Bondan Kanumoyoso (leden), Dr. Sadiyah Boonstra (extern adviseur).

² *Tim Repatriasi Objek Pemajuan Kebudayaan Dan Pengembalian Cagar Budaya Yang Berada Di Luar Wilayah Republik Indonesia Ke Dalam Wilayah Republik Indonesia* bestaat uit Dr. Fadli Zon, M. Sc. (adviseur), Endah T.D. Retnoastuti, S.S., M.Phil. (verantwoordelijke), Prof. Dr. Ismunandar (voorzitter), Masyitoh Annisa Ramadhani Alkatiri S.IP., M.A., Anindita Kusuma Listya S.Sos., M.P.P., Basuki Teguh Yuwono S.Sn., M.Sn., Prof. Dr. Agus Aris Munandar, Prof. Dr. Oman Faturrahman, M.Hum., Prof. Dr. Bambang Sunarto, S.Sen., M.Sn., Dr. Suryadi, Dr. Ninie Susanti, Putu Supadma Rudana (leden), Raden Usman Effendi, S.E., MDAT. (coördinator), Anton Wibisono, S.Hum., Andhini Widyasari, S.H., Khanifudin Malik, S.Si., Fatwa Yulianto, S.H., M.H. (secretariaat).

³ De *Adviescommissie teruggave cultuurogoderen uit koloniale context* (kortweg: Commissie Koloniale Collecties) werd op 6 september 2022 ingesteld door de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

2. Het object

Het verzochte object is een rechthoekige steen met inscriptie, vervaardigd uit trachiet. De twee bovenste hoeken zijn afgesneden in een hoek van ongeveer 45 graden. De inscriptie is aangebracht in een dubbel omlijnd vierkant.

De steen wordt aangeduid als Prasasti Damalung of Prasasti Ngaduman. Prasasti betekent inscriptie. De namen Damalung en Ngaduman verwijzen beide naar de vindplaats op de noordelijke helling van de vulkaan Merbabu. Damalung is een aanduiding voor de vulkaan Merbabu en Ngaduman verwijst naar een dorp in de buurt van de vindplaats. Tegenwoordig ligt dit in het Getasan, in de kabupaten (regentschap) Semarang, op Midden-Java. De inscriptie vermeldt het jaartal 1371 Saka (1449/1450 AD).

3. Het beleidskader

De beoordeling van het teruggaveverzoek vindt plaats binnen de kaders van de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.⁴ De beleidsvisie is gebaseerd op het rapport *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* van de Raad voor Cultuur.⁵ Een verzoek om teruggave van een cultuurgoed kan worden ingediend door een staat waar Nederland koloniaal gezag uitoefende of een land dat door andere mogendheden is gekoloniseerd.

Samengevat zijn de kaders van de beoordeling in de beleidsvisie als volgt omschreven:

De Commissie Koloniale Collecties (hierna: de Commissie) stelt eerst vast of het herkomstonderzoek toereikend is.

Vervolgens stelt de Commissie vast of er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies. Daartoe wordt beoordeeld of met een redelijke mate van zekerheid kan worden vastgesteld dat een land waar Nederland koloniaal gezag uitoefende het bezit van het verzochte cultuurgoed onvrijwillig is verloren en het cultuurgoed vervolgens in bezit van de Nederlandse Staat is gekomen. Als wordt vastgesteld dat dat het geval is, zal worden geadviseerd tot een onvoorwaardelijke teruggave van het cultuurgoed.

Indien uit de herkomstgeschiedenis niet kan worden vastgesteld of sprake is van onvrijwillig bezitsverlies, en voor zover deze cultuurgoederen voor het land van herkomst een bijzonder cultureel, historisch of religieus belang vertegenwoordigen, maakt de Commissie een belangenafweging. Het belang van teruggave voor het herkomstland dient dan naar redelijkheid en billijkheid te worden afgewogen tegen andere relevante belangen.

Relevante belangen kunnen zijn het culturele belang van het cultuurgoed voor het herkomstland, de betrokken gemeenschappen in de herkomstlanden en in Nederland, de betekenis voor de collectie Nederland, de toekomstige bewaaromstandigheden en de publieke toegankelijkheid. Objecten kunnen veelzeggend zijn voor nationale en regionale tradities en de identiteit van een land, volk, gemeenschap

⁴ Beleidsvisie 29 januari 2021,

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/01/29/rapportbeleidsvisie-collecties-uit-een-koloniale-context>

⁵ Rapport 7 oktober 2020,

<https://www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2020/10/07/advieskoloniale-collecties-en-erkenning-van-onrecht>

of individu. Het belang van een cultuurobject zal vaak voor Nederland anders zijn dan voor het land van herkomst. Ook voor Nederlanders met wortels in de herkomstlanden kunnen koloniale cultuurobjecten in Nederlandse musea van speciale betekenis zijn.

Indien het teruggevraagde object afkomstig is uit een voormalige kolonie van een andere mogendheid maakt de Commissie eveneens een afweging. Het belang van teruggave voor het herkomstland dient naar redelijkheid en billijkheid te worden afgewogen tegen andere relevante belangen. Wel zal herstel van onrecht in de beoordeling het uitgangspunt moeten zijn. In een dergelijk geval is het onrecht niet door Nederland veroorzaakt, maar is Nederland als huidige eigenaar van de objecten wel als enige in de positie om dit onrecht te herstellen.

Indien de Commissie adviseert tot teruggave aan de verzoekende staat, dient ingevolge de Erfgoedwet en de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap rekening gehouden te worden met de vervreemdingsprocedure voor publieke collecties en wordt het advies van de Commissie tevens beschouwd als een advies over de onmisbaarheid en onvervangbaarheid van het object in de zin van artikel 4.18 van de Erfgoedwet.

4. De procedure

Op 20 september 2023 heeft de Republiek Indonesië een verzoek ingediend bij de Staatssecretaris voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om teruggave van het onder 1 omschreven object.

De Staatssecretaris heeft de Commissie verzocht te adviseren over het teruggaveverzoek.

De beheerder van het object heeft onderzoek laten doen naar de herkomstgeschiedenis en hiervan een eerste verslag uitgebracht. De Commissie heeft het teruggaveverzoek en het verslag besproken in haar vergadering van 12 april 2024. Hierna heeft de beheerder enige aanvullingen aan het herkomstverslag gedaan. Het definitieve herkomstverslag (*bijlage 1*) is in Engelse vertaling gedeeld met Tim Repatriasi. Het verslag gaf geen aanleiding tot vragen. Op 6 juni 2025 heeft Tim Repatriasi aanvullende informatie gedeeld over het object (*bijlage 2*).

De Commissie heeft het teruggaveverzoek en alle herkomstgegevens daarna opnieuw besproken en besloten te adviseren zoals hieronder weergegeven.

5. Het herkomstonderzoek

Het herkomstonderzoek is verricht door dr. R. Hans in opdracht van de beheerder van het object. Het verslag van het herkomstonderzoek is als bijlage 1 bij dit advies gevoegd.

Het herkomstverslag is integraal onderdeel van dit advies. In het verslag zijn de volgende bevindingen neergelegd:

Tot 1823 bevond de steen met inscriptie zich op de berghelling van de vulkaan Merbabu op Java. In dat jaar is de steen verwijderd door de resident van Semarang, Hendrik Jacob Domis (1782-1842) en meegenomen naar zijn residentie in Salatiga, waar de steen tot 1827 in de tuin heeft gestaan.⁶ In 1827 liet gouverneur-generaal Leonard Pierre Joseph Du Bus de Gisignies (1780-1849) een aantal oudheden naar Nederland overbrengen ‘ten dienste der museums’, onder meer objecten die in verschillende

⁶ Bijlage 1, pag. 6.

residenties waren opgesteld. Hieronder bevond zich ook deze steen met inscriptie.⁷

Het object werd opgenomen in de collectie van het Museum van Oudheden in Leiden, en in 1904 overgedragen aan 's-Rijks Ethnographisch Museum (het huidige Wereldmuseum Leiden).⁸

Op de steen is in een dubbel omlijnd vierkant een inscriptie aangebracht. Deze inscriptie is opgesteld in een unieke taalvariant, tijdens een overgangperiode tussen het Kawi schrift (het oud-Javaanse schrift) en het Buda schrift (een later schrift). Dit maakt de steen met inscriptie van belang voor de bestudering van de ontwikkeling van het schrift van Midden-Java in de late vijftiende eeuw.⁹ Sinds 1825 is de inscriptie op de steen op verschillende manieren vertaald en geïnterpreteerd. De inscriptie bevat een verwijzing naar de berg Damalung.¹⁰ Onderin het dubbel omlijnde vierkant is een lingam, het fallusvormige symbool dat de scheppingskracht van de god Shiva vertegenwoordigt, te herkennen.¹¹

Volgens het herkomstverslag hechtten de Nederlandse wetenschappers die de steen met inscriptie in de negentiende eeuw bestudeerden meer waarde aan het taalkundige belang van de inscriptie dan aan de sociaal-culturele betekenis van de steen.¹² Nederlandse oudheidkundigen gaven in de 19e eeuw een filologische en/of oudheidkundige interpretatie van de steen en veronderstelden dat het object een representant was van een 'uitgestorven' cultuur waar de bevolking geen connectie meer mee had.¹³ Uit andere bronnen, ook al daterend uit de 19e eeuw, blijkt echter het tegendeel.¹⁴ Domis zelf schreef een artikel over de vindplaats van de steen met inscriptie, 'Salatiga, Merbaboe en de Zeven Tempels', waaruit blijkt dat Domis zich wel enige rekenschap heeft gegeven van de mogelijkheid dat de steen nog steeds (erfgoed)waarde had. Zo schrijft hij dat hij 'dezen steen voor het verder verval [wilde] bewaren' en dat hij 'volstrekt ten opzichte van dien steen geene bijzonderheden [had] kunnen ontdekken, en ook niet kunnen opmerken, dat de inwoners aan denzelfden eenige eerbewijzing doen, zoo als op vele plaatsen door hen nog, door het offeren aan eenen Genesa, of ander beeld gedaan wordt. De steen is onbekend.'¹⁵ Bij het opvragen van oudheden uit de residenties in 1827 gaf ook gouverneur-generaal Du Bus de Gisignies aan te willen voorkomen dat het weghalen van objecten tot onrust zou leiden: 'Indien dus de voormelde informaties mogten gegrond en deze antieketeiten in geen godsdienstige vereering hoe ook genaamd bij den Inlanders zijn, zoodanig dat door derzelve uitvoering geene de minste ontevredenheid kan geducht worden.'¹⁶

⁷ Bijlage 1, pag. 8.

⁸ Bijlage 1, pag. 9.

⁹ Bijlage 1, pag. 4.

¹⁰ De Engelse vertaling van de inscriptie die is aangeleverd door Tim Repatriasi luidt: 'Om (homage to) Śrī Saraswatī (who brought) prosperity to the mighty mountain Damalung // Life turns like the wheel of murusa, and the sacred bathing place (petirtan) of Palēmaran overflowed due to the Creator, the Sun, (and) the Moon consuming both evil and virtue // And the gods (and) devoted humans who performed asceticism (tapas) left an imprint within the cycle of cause and effect, within its crater (cavity) // It is also the gods who observe the intellect (and) hear (the prayers) of humankind, granting liberation // What is forbidden is as difficult as speaking the truth. One who acts against the moral law (dharma)—by observing carefully and speaking cautiously—appears as if burning // Without provision, misfortune prevails without a clear origin. Wives, fathers, grandfathers, children, and descendants (seven generations) should not carry material possessions // Śrī Swasti, Year 1371 Śaka', bijlage 2, pag. 4, 5. De Nederlandse vertaling die momenteel gebruikt wordt door het Wereldmuseum wijkt hier enigszins van af, zie bijlage 1, pag. 4.

¹¹ Bijlage 1, pag. 9.

¹² Bijlage 1, pag. 4.

¹³ Bijlage 1, pag. 4, 5.

¹⁴ Bijlage 1, pag. 5.

¹⁵ Bijlage 1, pag. 6.

¹⁶ Bijlage 1, pag. 8.

Op het moment van deze mededeling van Du Bus de Gisignies stond de steen met inscriptie al enige jaren in de tuin van de residentie van Domis en was gebruik door de bevolking niet meer mogelijk. Op 6 juli 1827 liet Du Bus de Gisignies aan de minister van Marine en Koloniën weten de oudheden te laten verscheppen ‘ter verrijking der verzamelingen van oudheid in Nederland (...) zonder den goeden geest der Inlanders eenigszins te kwetsen’.¹⁷

In het herkomstverslag wordt verwezen naar verschillende bronnen die aantonen dat, in tegenstelling tot wat Domis en Du Bus de Gisignies suggereren, het belang van objecten uit de hindoe-boeddhistische tijd na de komst van de islam niet verloren ging. Deze objecten behielden betekenis in het dagelijkse leven van de Javaanse bevolking.¹⁸ Hiervoor waren ook in de negentiende eeuw al aanwijzingen. Zo beschreef Sir Stamford Raffles in zijn boek *History of Java* (1817) in het hoofdstuk ‘Antiquities of Java’ dat bekering tot de islam niet betekende dat hindoe-boeddhistische instituties geen rol meer speelden.¹⁹

De steen wordt vermeld in een geschrift van Bujangga Manik, een rondreizende hindoeïstische Sundanese prins en monnik die leefde van het einde van de vijftiende tot begin van de zestiende eeuw. Bujangga Manik maakte in zijn gedicht melding van zijn recente terugkeer van de berg Damalung. Op de berg Damalung bevonden zich in de vijftiende eeuw verschillende scriptoria in afgelegen religieuze gemeenschappen, waar men zich kon wijden aan religieuze studie en een spiritueel leven.²⁰

Uit het herkomstverslag blijkt dat ook Domis enige kennis had over de geschiedenis van de plek vanwaar hij de steen met inscriptie meenam. In het in 1825 gepubliceerde artikel ‘Salatiga, Merbaboe en de Zeven Tempels’ schrijft hij dat de naam van het nabijgelegen dorp Salatiga afkomstig is van ‘Selo-tigo’, wat in het Javaans ‘drie stenen’ betekent. Domis noemt Selo-tigo een ‘rustplaats geweest zijnde van de zendelingen van den Sultan van Mataram’.²¹ Op deze plek ontspringt een bron en er zouden drie stenen tempels hebben gestaan. Domis beschrijft in zijn artikel in feite de overblijfselen van het shivaïstische tempelcomplex Candi Gedong Songo.²² Volgens het herkomstverslag haalde Domis uit dit tempelcomplex meerdere beelden weg en stuurde die naar Nederland. Domis noemt bovendien dat zich in Salatiga verschillende waterbronnen bevonden die als badplaatsen dienden voor de bevolking. In het herkomstverslag wordt geconcludeerd dat het mogelijk is dat de steen met inscriptie deel uitmaakte van een ‘cultureel landschap van onder andere natuurlijke bronnen op de berghelling van Merbabu’.²³

Het Wereldmuseum is ook in het bezit van een afschrift van de inscriptie. Deze pentekening is geregistreerd onder nummer RV-1403-3706.

¹⁷ Bijlage 1, pag. 8.

¹⁸ Bijlage 1, pag. 5.

¹⁹ Bijlage 1, pag. 5.

²⁰ De vermelding van Damalung in het manuscript van Bujangga Manik: “Kakara cu(n)duk ti gunung // kakara datang ti wetan // cu(n)duk ti gunung damalung // datangna ti pamrihan // datang ti lurah pajaran”.

Vertaling Noorduyt 1984:6: “Just returned from the mountain // just arrived from the east // returned from Mount Damalung // came from the hermitage // arrived from the place of learning.”, bijlage 2, pag. 4.

²¹ Bijlage 1, pag. 5, 6.

²² Bijlage 1, pag. 6.

²³ Bijlage 1, pag. 6.

6. De beoordeling van het teruggaveverzoek

6.1 De ontvankelijkheid van het verzoek

De Commissie onderzoekt allereerst of het verzoek van de Republiek Indonesië ontvankelijk is. Het verzoek om teruggave is ingediend door een staat waar Nederland koloniaal gezag uitoefende. De Commissie concludeert derhalve dat het verzoek ontvankelijk is.

6.2 Het beleidskader

Het teruggaveverzoek betreft een cultuurgoed afkomstig uit een koloniale context. Het verzoek valt derhalve binnen de reikwijdte van het teruggavebeleid en de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* is van toepassing.

6.3 Het herkomstonderzoek

Voor de beoordeling van het teruggaveverzoek is van belang of het herkomstonderzoek toereikend is. De Commissie is van oordeel dat het onderzoek deugdelijk is uitgevoerd en voldoende informatie biedt om te kunnen adviseren. Er is grondig bronnenonderzoek gedaan en de bestaande informatie is kritisch geëvalueerd.

6.4 De inhoudelijke beoordeling

De Commissie beoordeelt vervolgens of met redelijke mate van zekerheid kan worden vastgesteld dat het object onvrijwillig is verloren. Daartoe overweegt zij als volgt.

Uit het herkomstonderzoek blijkt dat het object in 1823 door Hendrik Jacob Domis, resident van Semarang, op de berghelling van de vulkaan Merbabu op Midden-Java is aangetroffen en is meegenomen naar de tuin van zijn residentie in Salatiga.²⁴ In 1827 liet gouverneur-generaal Leonard Pierre Joseph Du Bus de Gisignies het object samen met een aantal andere objecten uit residenties naar Nederland overbrengen.²⁵

De vraag rijst vervolgens of Domis door het meenemen ook de eigendom van het object heeft verkregen. Ter beantwoording van deze vraag is van belang of het object aan iemand toebehoorde en Domis toestemming verkreeg voor het in bezit nemen of dat het object aan niemand toebehoorde en dus een zogenoemd 'res nullius' was. De Commissie overweegt daarover het volgende.

De Commissie heeft in het herkomstverslag geen aanwijzingen gevonden dat Domis zich heeft vergewist of het object een eigenaar had, of dat enige lokale autoriteit de steen in beheer had, om toestemming te kunnen verkrijgen voor de verwijdering. Enig bewijs van aankoop door Domis of van een andere vorm van overdracht aan hem ontbreekt. In zijn in 1825 gepubliceerde artikel 'Salatiga, Merbaboe en de Zeven Tempels' lijkt Domis ervan uit te gaan dat het object aan niemand toebehoorde.²⁶

De Commissie ziet zich vervolgens voor de vraag gesteld of aannemelijk is dat het object een zogeheten 'res nullius', een zaak zonder eigenaar, was. Uit het herkomstverslag blijkt dat Domis wist dat de steen met inscriptie tot de overblijfselen van een tempelcomplex behoorde. In zijn artikel beschrijft Domis de overblijfselen van het shivaïstische tempelcomplex Candi Gedong Songo. Hij verwijderde meerdere beelden uit dit tempelcomplex en stuurde ze naar Nederland.²⁷ Dat de steen zich op een religieuze plaats bevond wordt ook bevestigd in het vijftiende eeuwse gedicht van

²⁴ Bijlage 1, pag. 6.

²⁵ Bijlage 1, pag. 8.

²⁶ Bijlage 1, pag. 6.

²⁷ Bijlage 1, pag. 6.

Bujangga Manik. In dit gedicht wordt het object geplaatst in de context van religieuze gemeenschappen op de berg Damalung. Deze gemeenschappen waren gewijd aan studie en een spiritueel leven en werden ook wel 'mandala' genoemd.²⁸ Dit maakt aannemelijk dat de steen met inscriptie in het verleden onderdeel uitmaakte van een dergelijk religieus centrum.

Uit het herkomstverslag blijkt dat Domis het object omschreef als een overblijfsel zonder functie of betekenis en dat Du Bus de Gisignies schreef te willen voorkomen dat het wegnemen van de objecten tot ontevredenheid bij de bevolking zou leiden. Uit de publicatie van Domis zelf en andere in het herkomstverslag aangehaalde bronnen blijkt echter dat het object wel degelijk betekenis had voor de lokale bevolking. Domis wijst in zijn artikel op de contemporaine functie van de vindplaats. Hij vermeldt dat de waterbronnen in Salatiga als badplaatsen dienden voor de bevolking.²⁹ Het herkomstverslag noemt het een 'cultureel landschap van onder andere natuurlijke bronnen op de berghelling van Merbabu'.³⁰ In dit kader verwijst de Commissie naar de in het herkomstverslag genoemde bronnen die aantonen dat objecten uit de hindoe-boeddhistische tijd, waartoe ook de steen met inscriptie gerekend kan worden, na de komst van de islam van betekenis bleven in het dagelijkse leven van de Javaanse bevolking.³¹ De Commissie wijst ook op de herkomstgeschiedenis van andere beelden afkomstig van religieuze plaatsen. Vanaf het begin van de negentiende eeuw werden door Europese bestuurders en wetenschappers beelden uit (overblijfselen van) hindoe-boeddhistische tempels op Java weggehaald waarbij vaak voorbij werd gegaan aan de betekenis van het beeld voor de lokale bevolking.³²

De Commissie concludeert op vorenstaande gronden dat aannemelijk is dat het object door Domis is verwijderd van een plaats die van religieuze dan wel culturele betekenis was voor de lokale bevolking. De Commissie acht het derhalve niet aannemelijk dat het object aan niemand toebehoorde, het was geen zogeheten 'res nullius' dat zomaar in bezit genomen kon worden.

Conclusie

De Commissie is op vorenstaande gronden van oordeel dat aannemelijk is dat de teruggevraagde steen met inscriptie onvrijwillig is verloren. Op grond van het voorgaande adviseert de Commissie tot onvoorwaardelijke teruggave van de Prasasti Damalung / Prasasti Ngaduman, RV-1403-1620.

De Commissie is voorts van oordeel dat de metadata, zoals archiefmateriaal, correspondentie en andere contextuele documentatie, in het kader van herstel van onrecht eveneens aan de Republiek Indonesië ter beschikking dienen te worden gesteld.

De Commissie is gevraagd te adviseren over de toepassing van artikel 4.18 van de Erfgoedwet in geval het advies inhoudt dat het teruggevraagde object moeten worden teruggegeven. Naar het oordeel van de Commissie prevaleert in dit geval het herstel van het onrecht uit het verleden en is toepassing van artikel 4.18 Erfgoedwet daarom niet aan de orde.

²⁸ Bijlage 1, pag. 5.

²⁹ Bijlage 1, pag. 6.

³⁰ Bijlage 1, pag. 6.

³¹ Bijlage 1, pag. 5.

³² Zie bijvoorbeeld het advies over het beeld Brahma, ID-[2023-8](#).

7. Het advies

De Commissie heeft het teruggaveverzoek beoordeeld en adviseert de Minister tot onvoorwaardelijke teruggave van de Prasasti Damalung / Prasasti Ngaduman RV-1403-1620, en beschikbaarstelling van de bij het object behorende metadata aan de Republiek Indonesië.

Dit advies is vastgesteld door de Commissie Koloniale Collecties op 21 november 2025.

De voorzitter

De secretarissen

mr. L.Y. Gonçalves-Ho Kang You

mr. drs. J.M. Mooren, drs. L. Ouwehand

Bijlagen

1. Herkomstrapport Prasasti Damalung/Ngaduman door Rosalie Hans, 26 februari 2024, Wereldmuseum.
2. Aanvullende informatie *The Damalung Inscription*, ontvangen op 6 juni 2025, Tim Repatriasi.

Herkomstonderzoek

Betreft: Prasasti Damalung (ook wel 'Ngaduman' en 'steen met inscriptie') uit Indonesië; naar aanleiding van verzoek tot restitutie door het the Indonesian Ministry of Education, Culture, Research, Technology, 20 September 2023 (no.3)

Datum: 26 februari 2024

Auteur: Rosalie Hans

 <p>Foto: Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen</p>	Beheerder	Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen (Wereldmuseum)
	Huidige eigenaar	Nederlandse Staat
	Naam en objectnummer	Prasasti Damalung/Ngaduman RV-1403-1620
	Materiaal/techniek	Steen, trachiet
	Afmetingen	Hoogte: 96 cm Breedte: 90 cm Diepte: 29 cm
 <p>Foto: Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen</p>	Beheerder	Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen (Wereldmuseum)
	Huidige eigenaar	Nederlandse Staat
	Naam en objectnummer	Pentekening, ca 1830 RV-1403-3706
	Materiaal/techniek	Kalkeerpapier en inkt
	Afmetingen	Hoogte: 75 cm Breedte: 88 cm

Samenvatting onderzoeksresultaten

De steen met inscriptie, bekend als prasasti Damalung of prasasti Ngaduman, wordt gedateerd op circa 1449/1450 (gregoriaanse jaartelling). De steen was waarschijnlijk onderdeel van een religieuze plaats of gemeenschap in de 15de eeuw, in de laatste periode van het Majapahit-rijk (circa 1200 – 1550) dat grote delen van het huidige Indonesië omvatte en een deel van het huidige Maleisië. Daarna maakte het mogelijk deel uit van een cultureel landschap met onder andere waterbronnen die in 1825 nog in gebruik waren.

De steen met inscriptie werd in 1823 verwijderd van de oostelijke berghelling van de vulkaan Merbabu door de resident van Semarang, Hendrik Jacob Domis. In juli 1827 werd de steen op verzoek van gouverneur-generaal Leonard Pierre Joseph Du Bus de Gisignies naar Nederland verzonden 'ten dienste der museums'.¹ Daar is het object eerst opgenomen in de collectie van het Archeologisch Kabinet van de universiteit Leiden, vanaf 1826 het Museum van Oudheden genaamd en sinds 1867 het Rijksmuseum van Oudheden, waarna het in 1904 is overgedragen aan het Rijks Ethnographisch Museum, nu bekend als Wereldmuseum Leiden.² De Nederlandse Staat is de huidige eigenaar van het object.

Reconstructie herkomst

1449-1825:	Op de berghelling van de vulkaan Merbabu, in de buurt van Ngaduman, desa Tajuk, Midden-Java, Indonesia.
1823:	Aangetroffen door resident van Semarang H.J. Domis tijdens een reis door het gebied en meegenomen naar Salatiga
± 1823-1827:	In Salatiga in de tuin van de residentie van H.J. Domis
Juli 1827:	Burggraaf L.P.J. du Bus de Gisignies zendt object naar het Museum van Oudheden (huidig Rijks Museum van Oudheden)
1827-1904:	In het (Rijks)Museum van Oudheden in Leiden.
28 juli 1904:	Object wordt overgedragen aan toenmalig 's-Rijks Ethnographisch Museum (huidig Wereldmuseum Leiden)
28 juli 1904 – heden:	Wereldmuseum Leiden

¹ Nationaal Archief (NL-HaNA), Archieftoegang 2.21.035, inventarisnummer 178, Missives van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies aan de resident van de Kadoe, briefnr. 38, 31 mei 1827.

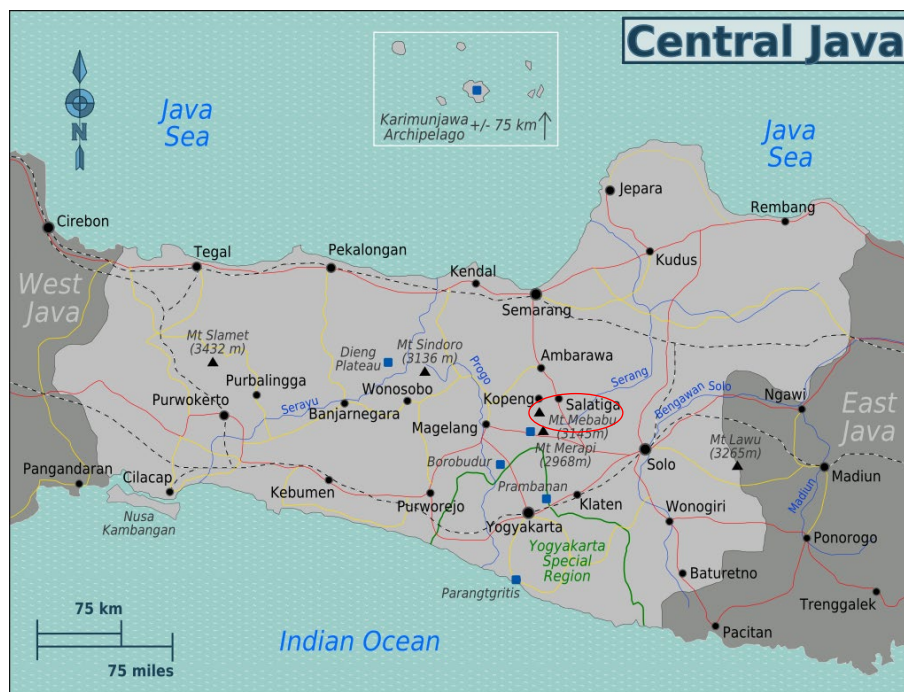
² Beide musea hebben verschillende naamsveranderingen ondergaan. Het Rijksmuseum van Oudheden werd opgericht als het 'Archeologisch Cabinet' van de Universiteit Leiden in 1818, maar veranderde in de loop van de 19de eeuw al snel van naam. Zie: <https://www.rmo.nl/museumkennis/geschiedenis-en-collectie/rijksmuseum-van-oudheden/>, geraadpleegd 20-02-2024. Het Wereldmuseum Leiden, tot september 2023 bekend als Museum Volkenkunde, veranderde veelvuldig van naam. Ten tijde van de overdracht in 1904 was het bekend als het Rijks Ethnographisch Museum. Zie: <https://leiden.wereldmuseum.nl/nl/themas/geschiedenis-wereldmuseum-leiden>, geraadpleegd 20-2-2024.

Objectinformatie

Beschrijving

De steen met inscriptie is gemaakt van trachiet, een vulkanisch gesteente. De steen is rechthoekig, met de bovenste twee hoeken afgesneden in een hoek van ongeveer 45 graden. De diep gegraveerde inscriptie is geschreven in een dubbel omlind vierkant. Over de onderkant van de steen loopt een horizontale witte streep.

In TMS, het collectiebeheersysteem van het Wereldmuseum, wordt de steen met inscriptie ook Prasasti Damalung of Prasasti Ngaduman³ genoemd. Prasasti betekent inscriptie en zowel Damalung als Ngaduman verwijzen naar de vindplaats. Damalung is een andere benaming voor de vulkaan Merbabu, Ngaduman verwijst naar het dorp het dichtst bij de vindplaats. Dit dorp, op de noordelijke helling van de Merbabu, bevindt zich tegenwoordig in het subdistrict Getasan, onderdeel van het district Semarang, Centraal-Java.

Figuur 1: Kaart van centraal Java met vermelding van de Merbabu berg (verkeerd gespeld als Mebabu). Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Central_Java_Region_map.svg, geraadpleegd 22-2-2024.

Datering

Behalve de inscriptie bevat de steen ook het jaartal 1371 Śaka, wat overeenkomt met het jaar 1449/1450 in de gregoriaanse jaartelling. Of de steen ook in dit jaar gemaakt en geplaatst is op de bergheiliging van Merbabu is niet bekend. Wel is duidelijk dat de steen nu minstens 574 jaar oud is. In de late 15de eeuw was de regio onderdeel van het Majapahit-rijk.

Inscriptie

De inscriptie is geschreven in een overgangperiode tussen het Kawi schrift, het oud-Javaanse schrift en het Buda schrift, een later schrift en wordt ook beschreven als 'Ancient Javanese with Middle

³ De spelling van dit dorp verschilt: Ngaduman of Ngadoman.

Dialect' (Susanti, 2018, 588).⁴ Sinds 1825 is de inscriptie op verschillende manieren vertaald en geïnterpreteerd, onder andere door directeur van het Museum van Oudheden Conrad Leemans (1842, 23). Voor het artikel van Domis, waarin hij de steen beschrijft, zette de Demang (districtshoofd) van Salatiga, Rono di Poero, het schrift om naar modern Javaans en maakte de Panembahan van Sumanap (Sumenep) de vertaling.⁵ De complexiteit van de inscriptie wordt door De Casparis beschreven als enerzijds een mogelijke voorloper van het moderne Javaanse schrift en anderzijds '[...] as Majapahit script reduced to its essentials.' (1975, 65).⁶ Het is deze unieke taalvariatie die de steen van belang maakt voor de voortdurende analyse van het schrift en de geschiedenis van Centraal-Java in de late 15de eeuw, vooral omdat er vóór de 16de eeuw gebrek is aan bronnen over de ontwikkeling van het Javaanse schrift (De Casparis, 1975, 63, 66).

De vertaling die momenteel gebruikt wordt door het Wereldmuseum luidt als volgt:

*'Gegroet Sri Saraswati, grote en heilige berg Damalung (Merbabu). Jij bent het leven in deze wereld, omringend, transformerend in een mens, een plaats van water... omdat Hyang Widi... door de God van de Zon, de God van de Maan die licht schijnt op het goede en slechte van Goden en mensen. Ook zij die zien hebben een hart, horen en zullen ontsnappen aan alles wat de traditie verbiedt. Iedereen gelooft in gelijke mate in het ware verhaal. Als er zijn die ... zonder dienaren geen vrouw kunnen brengen, zeven ... hebben geen echte vrouw | In het jaar Saka 1371.'*⁷

Betekenis

De Nederlandse wetenschappers die de steen bestudeerden in de 19de eeuw hechtten meer waarde aan de taalkundige interpretatie van de inscriptie dan de sociaal-culturele betekenis van het object. Deze aandacht voor het schrift was gerelateerd aan de in de 18de eeuw opgekomen interesse in onder andere Aziatische culturen als onderdeel van een universele geschiedenis van beschaving (Hojtink, 2012, 84). Filologie en later oudheidkunde, met nadruk op sculpturen, werden ingezet om de Javaanse cultuur in te kunnen bedden in het idee van een klassieke op het oude Griekenland gebaseerde cultuur, waar ook Egypte onder viel (Hojtink, 2012, 93 e.v.).⁸ Zo schreef Cohen-Stuart een artikel in 1873 dat zich uitsluitend op de interpretatie van de inscriptie richtte. De focus lag op het

⁴ In het Nederlands: 'Oud Javaans met Middel dialect'

⁵ 'Ik heb, daar de Ingebeij de letters wel kende, doch de taal niet verstond, dat afschrift door middel van den Samarangschen Regent aan den Pennambahan van Sumanap gezonden, met verzoek om dat afschrift in het Javaansch over te brengen; die Vorst, algemeen als een zeer bekwaam man in talen en historien bekend, is ook dan wel zoo goed geweest, om het afschrift in het Javaansch voor mij over te zetten.' (1825, 120-121).

⁶ In het Nederlands: '[...] als Majapahit schrift gereduceerd tot de essentie.'

⁷ De oud-Javaanse tekst is: 'ong sri sarasoti kreta wukir hadi damalung uri ping buwana 'añakra murusa patirtan palemaran hapan yang widi hani déni yang raditya yang wulan hanele 'i halahayu ni dewamanusa yang hanut yang hagawe bajaran tapak tangtu kabah.ha deni dewamanusa muwah. sang tumon sangng amanah areng luputa ring ila ila pad.a kadelana tutur jati yén ana ngabah ta npa bekel apatik wenang tanpa baktaha histri pitung hajama tan wawa dona wastu sri syati sakawarsa | 1371. Vertaling vanuit het Indonesisch door conservator Pim Westerkamp, naar tekst op Indonesische Wikipedia site van Prasasti Ngadoman: https://id.wikipedia.org/wiki/Prasasti_Ngadoman Westerkamp wijst op veelvuldige verwijzingen van de inscriptie op Indonesische websites. Zie bijvoorbeeld vermelding onder nr. 42 (van in totaal 91 inscripties) op <https://www.scribd.com/doc/234922982/Prasasti-Di-Indonesia>, geraadpleegd 3 juni 2024

vertalen van de inscriptie, waarbij er vanuit werd gegaan dat het hier ging om een ‘uitgestorven’ cultuur. Conrad Leemans (1809-1893), directeur van het (Rijks)Museum van Oudheden (1839-1891) schreef in zijn in 1842 verschenen catalogus van de collectie een uitgebreide verklaring waarom voorwerpen uit Indonesië volgens hem tot ‘oudheden’ gerekend konden worden.⁹ Dit verklaarde volgens Leemans ook waarom het Museum van Oudheden deze voorwerpen hoorde te verzamelen. Onder andere Hoijtink (2012, 110 e.v. and 119 note 190) en Ter Keurs (2018, 117) stellen deze denkwijze ter sprake en wijzen erop dat de veronderstelling dat de bevolking geen connectie meer had met erfgoed niet klopte en daar in de 19de eeuw al aanwijzingen voor waren (2018, 117). Raffle’s *The History of Java* was wel bekend in kringen van onderzoekers in die jaren, maar het hoofdstuk ‘Antiquities of Java’, waarin wordt uitgelegd dat bekering tot Islam niet betekende dat alle Hindoe-Boeddhistische instituties, w.o. religie waren vergeten, ontbrak in de eerste Nederlandse vertaling van 1838 vanwege ‘te hoge kosten’ en omdat het ‘niet nodig was’ en het om ‘liefhebberij’ ging (Hoijtink 2012, 118 note 156). Lunsingh Scheurleer beschrijft hoe inwoners van Java beelden verstoppten om ze te beschermen tegen diefstal. Hierbij wordt een verband gelegd met het concept ‘pusaka’, vrij vertaald als ‘erfgoed’, van bijzondere betekenis en kracht (2007, 88,89). Deze band van inwoners met de objecten blijkt ook uit de teksten van zowel Domis als Du Bus de Gisignies, die hieronder worden besproken.

Geschiedenis van de vindplaats

In een artikel dat de oud-Sundanese tekst over de prins en rondreizende monnik Bujangga Manik behandelt, schrijft Noorduyn dat in de tekst de berg Merbabu wordt beschreven als een plek waar zich religieuze gemeenschappen bevonden die door Bujangga Manik werden bezocht (1982, 416). Volgens Noorduyn dateert de tekst waarschijnlijk uit de late 15de eeuw, wat overeenkomt met de datering op de steen (1982, 414). De waarschijnlijke aanwezigheid van religieuze centra op de vulkaan Merbabu in de 15de eeuw wordt geanalyseerd op basis van onder andere de inscriptie van de steen in een artikel van Susanti (2018, 588).¹⁰ Die centra of plekken werden ook wel *mandala* genoemd en gedefinieerd als: ‘[...] religious activity sites located somewhat away from the living areas, normally deep in the forest, in mountain slopes, or in caves.’ (Susanti, 2018, 586). Ook Leemans benoemde de mogelijkheid dat de steen onderdeel was van een religieus centrum; in zijn tweede catalogus over Javaanse oudheden uit 1885 staat over dit object: ‘Het achtregelig opschrift wijst in taal en spelling op den overgangstijd tot het nieuwere Javaansch, =1371-1449 van de Christelijke jaartelling. Het bevat voorschriften die met den dienst van Siva in verband staan, waarschijnlijk gericht tot bezoekers van eene heilige bidplaats.’ (Leemans, 1885, 30).

Domis schrijft over de omgeving van de steen dat het nabij gelegen dorp Salatiga, nu een stad van bijna 200.000 inwoners, eigenlijk ‘Selo-tigo’ heet, wat in het Javaans ‘drie stenen’ betekent. Er ontspringt een bron en er zouden ook drie stenen tempels hebben gestaan (1825, 107). Wat Domis beschrijft in zijn artikel waren in feite de overblijfselen van het Shivaïstische tempelcomplex Candi Gedong Songo, waaruit hij meerdere beelden weghaalde en opstuurde naar Nederland (Lunsingh

⁹ ‘[...] en behooren dus al de overblijfsels van de Indische Godsdienst in onze Oost-Indische bezittingen, voor zoover in dezelve de leer van Mahomed door de inboorlingen beleden wordt, uitsluitend tot het gebied der oudheidkunde.’ (Leemans, 1842, IX).

¹⁰ Zie voor andere literaire bronnen uit de regio van de Merbabu o.a.: I. Kuntara Wiryamartana, 1993. The scriptoria in the Merbabu-Merapi area. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, Manuscripts of Indonesia* 149, no: 3, 503-509 en I Kuntara Wiryamartana & W. van der Molen, 2001. The Merapi-Merbabu manuscripts. A neglected collection. In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, Old Javanese texts and culture* 157, no: 1, 51-64.

Scheurleer, 2009, 3). Ook schrijft Domis dat ‘Selo-tigo’ een ‘rustplaats geweest zijnde van de zendelingen van den Sultan van Mataram [...] tot een zeker verblijf gediend heeft.’ (1825, 108). Domis noemt verschillende waterbronnen die als badplaatsen dienen voor de bevolking in het district Salatiga, dat binnen het Nederlandse koloniale bestel werd bestuurd vanuit de residentie Semarang (1825). Het is mogelijk dat de steen met inscriptie deel uitmaakte van een cultureel landschap van onder andere natuurlijke bronnen op de berghelling van Merbabu.

Gerelateerde objecten

Het Wereldmuseum beheert ook een pentekening op kalkeerpapier van de inscriptie van de steen met objectnummer RV-1403-3706. De maker is onbekend, maar omdat de tekening in 1904 door het Rijksmuseum van Oudheden aan het Rijks Ethnographisch Museum, het huidige Wereldmuseum Leiden, is overgedragen, is de tekening gedateerd vóór 1904.¹¹

Herkomstrapport

Voor zover bekend zal de steen vanaf het jaar van inscriptie in 1449/1450 op de oostelijke helling van de berg Merbabu hebben gestaan, in de buurt van het dorp Ngaduman. Daar zag Hendrik Jacob Domis (1782-1842), resident van Semarang van 1822 tot 1827, de steen en besloot deze in de tuin van zijn residentie in Salatiga te laten plaatsen.¹² In de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap der Kunsten en Wetenschappen, deel X, schreef Domis een artikel over de vindplaats van de steen, getiteld ‘Salatiga, Merbaboe en de Zeven Tempels’. Hij schrijft:

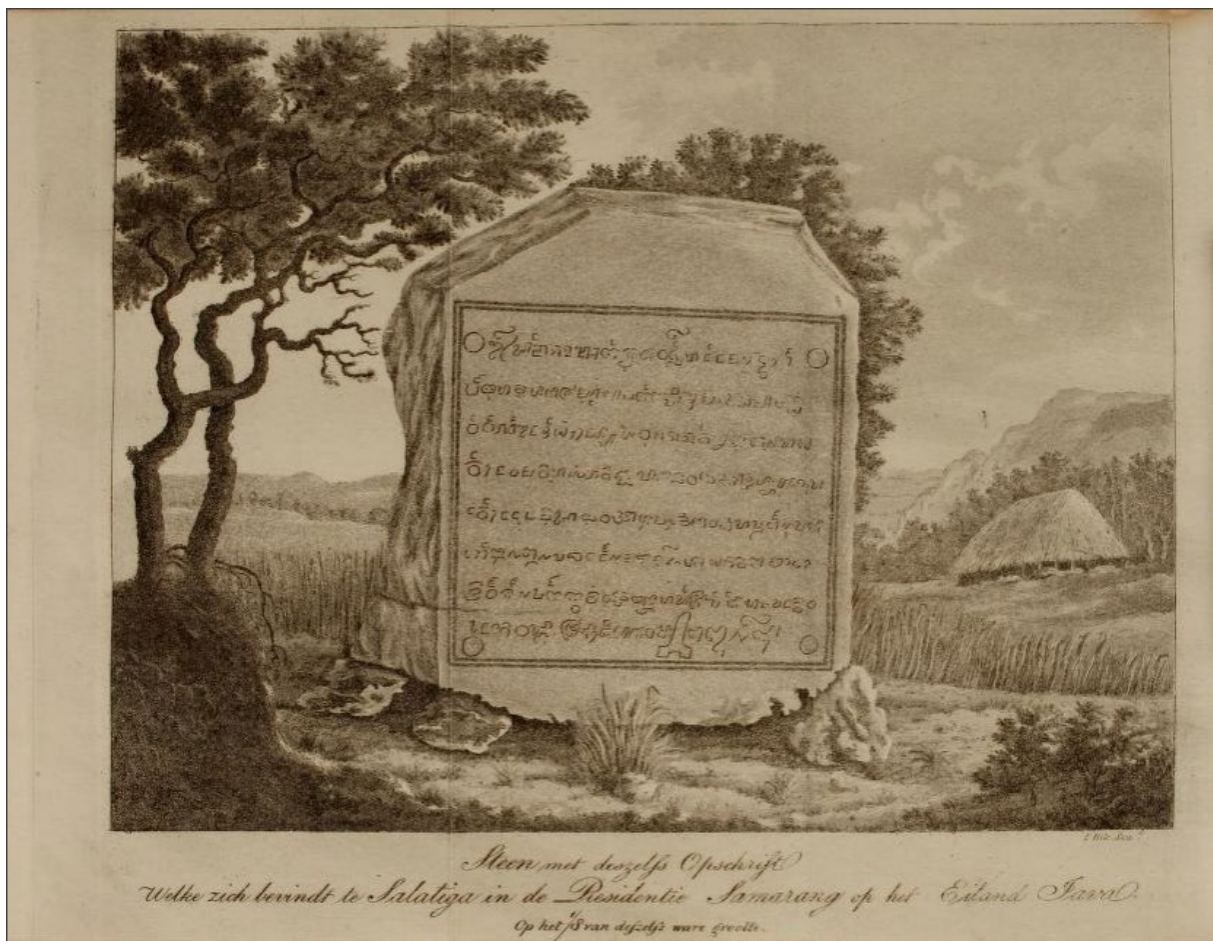
‘In de omstreken van het oostelijke gedeelte van het gebergte van Merbaboe, heb ik bijna geene oudheden gevonden; eenlijk bestaan er eenige steenen, waarop onduidelijke letters staan, en welke van te weinig belang beschouwd worden, om daarvan aanteekeningen te houden. Beelden heb ik niet gevonden, en het eenigste wat mijne aandacht tot zich getrokken heeft, is een groote vierkante steen, welke met een zeer leesbaar schrift voorzien was. Om dezen steen voor het verder verval te bewaren, heb ik denzelven naar Selo-tigo, van dicht bij de dessa Adoman, doen overbrengen, en door den Ingebeij, Demang van Selo-tigo, Rono die Poero, daarvan een afschrift doen nemen, die mij daar bij verzekerde dat iedere letter duidelijk, en het Javaansch schrift was, hetwelk men ook wel Sandie Boedosch noemde, en het ongetwijffeld van den tijd van den Budisten of Braminschen godsdienst op dit eiland heeft bestaan.’ [...] ‘Ik heb volstrekt ten opzichte van dien steen geene bijzonderheden kunnen ontdekken, en ook niet kunnen opmerken, dat de inwoners aan denzelven eenige eerbewijzing doen, zoo als op vele plaatsen door hen nog, door het offeren aan eenen Genesa, of ander beeld

¹¹ In 1830 was een tekening gemaakt van een inscriptie ter grootte van een opengeslagen vel gewoon schrijfpapier door de hoogleraar Reuvens, beheerder van het Museum van Oudheden, bedoeld om samen met pleisterkopieën van beelden uit de Leidse collectie naar Parijs te sturen. Kort na zijn dood in 1835 vraagt zijn opvolger Leemans zich in een brief aan de Oriëntalist Hamaker waar die tekening beland is. Mogelijk betreft het deze. In het Museum van Oudheden bevond zich een steendrukpers (Hoijtink 2012, 111 en 120 n.204).

¹² Semarang werd in de 19de eeuw door de Nederlanders geschreven als Samarang.

gedaan wordt. De steen is onbekend, en het is om die reden, dat ik de tekening het Genootschap durf aanbieden, als eene nieuwe bijdrage voor de Javaanse oudheden.’ (1825, pp. 120-121).¹³

Domis werd op 25 maart 1824 kandidaat gesteld voor het lidmaatschap van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Hij reageerde positief op dit aanbod en stuurde het genootschap in augustus een eerste versie van zijn artikel over Salatiga en Merbabu. Hans Groot schrijft in zijn boek over het Bataviaasch Genootschap dat Domis tekeningen mee stuurde van ‘[...] hindoe-beelden die hij in zijn tuin had staan en een afschrift van een inscriptie in zijn bezit.’ (2009, 240). Hieruit kan worden geconcludeerd dat de tekening van de steen vóór augustus 1824 gemaakt moet zijn, waarschijnlijk door Johannes Bik, en dat de steen zich toen in de residentie van Domis in Salatiga bevond.¹⁴

Figuur 2: Ets door 'I Bik', mogelijk J.T. Bik (1796-1875), van de steen in een fictief landschap bij het verslag van H.J. Domis in *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap*, deel X. Bron: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/128385#page/2>. Geraadpleegd 5-2-2024.

¹³ Door Domis werd het dorp Ngaduman Adoman genoemd. De titel Ingebeij, hier gebruikt voor Rono die Poero, was een Nederlandse versie van de Javaanse titel ngabehi, wat commandant betekent en voornamelijk wordt gebruikt voor militairen en soms voor administratieve posities (Manse and Kemper, 2015, n.p.).

¹⁴ Voor meer informatie over Domis zie: Aa, van der, A.J. 1858. 'H.J. Domis' In: *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*. Deel 4. https://www.dbnl.org/tekst/aa_001biog05_01/aa_001biog05_01_0539.php. Voor meer informatie over zijn verzamelpraktijken zie: Lunsingh Scheurleer, P. 2009. Franz Junghuhn en de Javaanse Oudheden op Java en in Leiden. In: *Aziatische Kunst*, Vol. 39, No. 2, pp. 2-21.

In het onderschrift van de tekening staat dat de steen zich bevindt in Salatiga, waarschijnlijk in de tuin van Domis, vergelijkbaar met de plaatsing van de Singasari-beelden in de tuin van koloniaal bestuursambtenaar Nicolaus Engelhard (1761-1831). Echter lijkt het erop dat de tekenaar de steen in een imaginair landschap heeft gesitueerd, gebaseerd op de beschrijvingen van Domis.¹⁵

Gouverneur-generaal Du Bus de Gisignies kwam in 1826 naar Batavia met de opdracht om orde op zaken te stellen in de financiën van de kolonie (Groot, 2009, 231). Hij bleef tot 1830.¹⁶ Du Bus schrijft op 31 mei 1827 drie brieven, één aan de ‘kapitein ter zee commandant der zeemagt in Oost Indië’, één aan de ‘resident van de Kadoe’, en één aan Domis.¹⁷ Hierin schrijft hij dat hij van de aanwezigheid van het lineschip *De Zeeuw* in Semarang gebruik wil maken om ‘oudheden’ naar Nederland te versturen ‘ten dienste der museums’. In de brieven naar de residenten voegt hij daar aan toe dat hij heeft gehoord dat er oudheden aanwezig zijn in hun residenties. Daarnaast schrijft Du Bus dat hij heeft begrepen dat de objecten niet voor godsdienstige verering worden gebruikt. Wel vraagt hij om bevestiging hiervan, want hij benadrukt dat het weghalen van de objecten niet tot ontevredenheid mag leiden.¹⁸ Uit deze correspondentie blijkt dat Du Bus aan Domis gevraagd heeft om de beelden direct naar *De Zeeuw*, dat geankerd was in Semarang, te sturen met behulp van ene ‘van Caneghem’.¹⁹ Domis stuurt twee objecten, waarvan één de steen is met inscriptie en de ander een beeld van Ganesha, nu beiden in Wereldmuseum Leiden te vinden onder objectnummers RV-1403-1620 en RV-1403-1621.²⁰ Het derde object dat werd meegegeven met *De Zeeuw* was het beeld van Durga (voormalig objectnummer RV-1403-1622) dat is besproken in het onderzoeksverslag betreffende beelden uit het tempelcomplex van Singasari (Quist, 2022).²¹

Het is niet duidelijk hoe Du Bus op het idee kwam om de residenten te vragen om de oudheden in hun bezit naar Nederland te sturen, maar het is mogelijk dat, zoals in bovengenoemd onderzoeksverslag wordt vermeld, de voormalig gouverneur van Java’s Noordoostkust Nicolaus Engelhard hier een aandeel in had door met Du Bus over het verschepen van drie Singasari-beelden te corresponderen. Echter is geen schriftelijk bewijs van deze correspondentie gevonden (Quist, 2022, 9). Een andere optie zou kunnen zijn dat de toenmalige minister van Marine en Koloniën, Cornelis

¹⁵ Zie ook het onderzoeksverslag over de beelden van het tempelcomplex Singasari door Tom Quist: ‘I-2023-3 Advies Singasari’, pp. 8-9. [https://commissie.kolonialecollecties.nl/publicaties/adviezen/2023/05/12/indonesie/Geraadpleegd op 21-2-2024](https://commissie.kolonialecollecties.nl/publicaties/adviezen/2023/05/12/indonesie/Geraadpleegd%20op%2021-2-2024).

¹⁶ Voor meer informatie over Du Bus de Gisignies zie: Prins, de, B. 2002. Voor Keizer en Koning: Leonard du Bus de Gisignies, 1780-1849, Commissaris-Generaal van Nederlands-Indië. Amsterdam: Balans. https://www.dbnl.org/tekst/bie001200701_01/bie001200701_01_0136.php

¹⁷ NL-HaNA, Archieftoegang 2.21.035, inventarisnummer 178, Missives van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies aan de kapitein ter zee commandant der zeemagt in Oost Indië, briefnr. 35, aan de resident van de Kadoe, briefnr. 38 en aan Domis, de resident van Samarang, briefnr. 39, allen 31 mei 1827.

¹⁸ ‘*Indien dus de voormelde informaties mogten gegrond en deze antieketeiten in geen godsdienstige vereering hoe ook genaamd bij den Inlanders zijn, zoodanig dat door derzelve uitvoering geene de minste ontevredenheid kan geducht worden, zoo heb ik de eer Uw Ed. Gestr. te magtigen daartoe het noodige te bewerkstelligen [...]*’ Onderlijning ook in de originele brief. NL-HaNA, 2.21.035, inv. nr. 178, briefnr. 38, 31 mei 1827. ‘Missive aan de resident van de Kadoe’.

¹⁹ Dit is vermoedelijk de heer S. van Caneghem, die in 1830 vanuit Batavia repatrieerde (Javasche Courant, 3 april 1830) en die consul in China is geweest.

²⁰ Domis werd in november 1827 resident te Passarouan (Pasuruan)

²¹ Quist, T. 2022. Onderzoeksverslag van de beelden van het tempelcomplex Singasari In: I-2023-3 Advies Singasari, pp. 8-9. [https://commissie.kolonialecollecties.nl/publicaties/adviezen/2023/05/12/indonesie/Geraadpleegd op 21-2-2024](https://commissie.kolonialecollecties.nl/publicaties/adviezen/2023/05/12/indonesie/Geraadpleegd%20op%2021-2-2024).

Theodorus Elout (1767-1841) met Du Bus zou hebben gecorrespondeerd over het toezenden van Javaanse beelden maar tijdens dit onderzoek is daar geen informatie over gevonden.²²

Burggraaf Du Bus schrijft op 6 juli 1827 aan de minister van Marine en Koloniën dat hij aan de resident van Semarang heeft gevraagd om de beelden die hij in zijn bezit heeft naar het schip de Zeeuw te zenden '[...] ter verrijking der verzamelingen van oudheid in Nederland [...]' en herhaald dat hij dit wil doen '[...] zonder den goeden geest der Inlanders [...]' te kwetsen.²³ De verzending van de brief op 6 juli 1827 wordt bevestigd door de 'Notulen bevattende het verhandelde van den Kommissaris Generaal over Nederlandsch Indië gedurende de maand July 1827'.²⁴

Begin oktober 1827 komt het *De Zeeuw* aan in Vlissingen.²⁵ Dan volgt er nog correspondentie tussen het Ministerie van Binnenlandse Zaken en de bestuurders van het Museum van Oudheden voordat op 19 november 1827 hoogleraar en beheerder van de verzameling Caspar Jacob Christiaan Reuvs (1793-1835) het bericht ontvangt dat de beelden van koning Willem I geplaatst mogen worden in het museum.²⁶

De steen wordt geregistreerd in het inventarisboek van het archeologisch kabinet als: 'Trachiet. Groote omtrent vierkante steen met een opschrift in Kawi, van 8 regels, onder aan de afbeelding van den lingam (Uitgegeven in de verh. V. het Bat. Genootsch. Xe deel blzz. 120, 129& 99)'.²⁷ Er wordt vermeld dat de steen is 'overgezonden' door de heer Du Bus in 1827, zonder opgave van de originele locatie.

In 1903 werd besloten alle Javaanse objecten naar het toenmalig Rijks Ethnographisch Museum over te brengen. De overdracht vond plaats in 1904. De steen met inscriptie kreeg daarbij objectnummer 1403-1620 toegekend en de pentekening 1403-3706.²⁸

²² Een mogelijke bron die tijdens dit onderzoek niet kon worden onderzocht is: NL-HaNA, archieftoegang 2.21.059, Archief van Cornelis Theodorus Elout en enkele familieleden, inv.nr. 201, 'Ingekomen en minuten van uitgaande brieven van/aan', 1826, Du Bus de Gisignies.

²³ De gehele tekst luidt: '*Het vertrek van Z.M's schip de Zeeuw mij gunstig zijnde voorgekomen om ter verrijking der verzamelingen van oudheid in Nederland, met hetzelfde eenige Indische antieke beelden mede te zenden. Zoo heb ik onder anderen den Resident te Samarang in der tijd daartoe uitgenoodigd, met op het oog houding nogtans dat zulks, zonder den goeden geest der Inlanders eenigzins te kwetsen zouden kunnen geschieden. Dien ten gevolge is door gemelde Resident in Z M's voornoemden boven ingescheept twee oudheden van Java, als een steen, waarvan in het 10^e deel van het Bataviasche Genootschap, pag. 120, 129 en 130 wordt melding gemaakt, en een beeld hetwelk voornoemde ambtenaar uit den grond heeft opgegraven boven Oenarang bij Samarang en voorstellende de Ganesa van Hindoes geheel onbeschadigd, en hebbende eene hoogte van bij de 3 voeten; zijnde dezelve in twee zware kisten afgepakt en beschreven: Aan Z.M. den Koning van Nederlanden.[...]*' Rijksmuseum van Oudheden (NL-LdnRMO), correspondentiearchief, inventarisnummer 17.1.2-3, 1827, Brief van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies aan de Minister van Marine en Koloniën, nr. 76.

²⁴ Op 6 juli staat genoteerd: '*6: Een houdende kennisgave van de afzending naar Nederland met Z.M. schip de Zeeuw van een kist met oudheden van Java, geadresseerd aan Zijne Majesteit des Koning der Nederlanden.*' NL-HaNA, archieftoegang 2.10.01, Archief van het Ministerie van Koloniën 1814-1849, inv. nr. 2907, 'Notulen van Du Bus de Gisignies, commissaris-generaal van Nederlands-Indië, p. 28, 6 juli 1827.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.10.01/invnr/2907/file/NL-HaNA_2.10.01_2907_0028, geraadpleegd 8-2-2024.

Oenarang wordt tegenwoordig gespeld als Ungaran.

²⁵ Koninklijke Bibliotheek (KB), Delpher, *Middelburgsche Courant*, 11-10-1827, blz. 2, rubriek 'Zee-tijdingen'. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010269598:mpeg21:p002>, geraadpleegd 14-2-2024.

²⁶ NL-LdnRMO, 17.1.2-3, 1827, briefnr. 88.

²⁷ Wereldmuseum Leiden (NL-LdnRMV), Archieftoegang A03, inv.nr. 18, Inventaris van het Rijksmuseum van Oudheden, 1827, 'Javaansche Oudheden'.

²⁸ NL-LdnRMV, Seriedossier RV-1403, 'Proces-Verbaal van Voorwerpen enz. overgenomen uit het Rijks Museum van Oudheden te Leiden', 28-07-1904; Ger D. van Wengen, 'Indonesian collections in the National Museum of

Ethnology in Leiden' in Reimar Schefold & Han F. Vermeulen, *Treasure hunting? Collectors and collections of Indonesian artefacts* (Leiden 2002) 81-108, aldaar 87.

Bibliografie

Aa, van der, A.J. 1858. H.J. Domis. In: *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*. Deel 4. Available online: https://www.dbnl.org/tekst/aa_001biog05_01/aa_001biog05_01_0539.php

Casparis, de, J.G. 1975. 'Indonesian Palaeography: A history of writing in Indonesia from the beginning to c. A.D. 1500'. In: *Handbuch der Orientalistik, Dritte Abteilung, vierter Band, erste Lieferung*. Leiden & Köln: Brill.

Cohen-Stuart, A.B. 1872. Inscriptie op een' Steen in 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden. In: *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde*, 19(1), 275-284. Available online: <https://doi.org/10.1163/22134379-90000748>

Domis, H.J. 1825. 'Salatiga, Merbaboe en de Zeven Tempels.' In: *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, tiende deel. Batavia: ter Lands Drukkerij. Available online: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/128385#page/222/mode/1up>

Groot, H. 2009. *Van Batavia naar Weltevreden: Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1778-1867*. Leiden: Brill. Available online: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/34657>

Hoijsink, M. 2012. *Exhibiting the Past: Caspar Reuvs and the Museums of Antiquities in Europe, 1800-1840*. Turnhout: Brepols.

Leemans, C. 1842. *Beredeneerde beschrijving der Asiatische en Amerikaasche monumenten van het Museum van Oudheden te Leyden*. Leiden: H.W. Hazenberg en Comp. Available online: <https://books.google.nl/books?id=ruRSAAAACAAJ&pg=PR3#v=onepage&q&f=false>

Leemans, C. 1885. *Beschrijving van de Indische Oudheden van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden*. Leiden, E.J. Brill. Available online: <https://books.google.nl/books?id=eJFVAAAACAAJ&pg=PR3#v=onepage&q&f=false>

Lunsingh Scheurleer, P. 2007. 'Collecting Javanese Antiquities. The appropriation of a newly discovered Hindu-Buddhist civilization', in: *Colonial Collections Revisited*, Pieter ter Keurs (ed.) CNWS Publishers Leiden

Lunsingh Scheurleer, P. 2009. 'Franz Junghuhn en de Javaanse Oudheden op Java en in Leiden.' In: *Aziatische Kunst*, Vol. 39, No. 2, Pp. 2-21.

Manse, M. and Kemper, S. 2015. Rulers in Asia (1683 – 1811): attachment to the Database of Diplomatic letters. University of Leiden. Available online: <https://sejarah-nusantara.anri.go.id/media/userdefined/pdf/rulersinasiav7.pdf>

Noorduyn, J. 1982. 'Bujangga Maniks journeys through Java; topographical data from an old Sundanese source.' In: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 138, no: 4, 413-442.

Prins, de, B. 2002. *Voor Keizer en Koning: Leonard du Bus de Gisignies, 1780-1849, Commissaris-Generaal van Nederlands-Indië*. Amsterdam: Balans; https://www.dbnl.org/tekst/bie001200701_01/bie001200701_01_0136.php

Quist, T. 2022. Onderzoeksverslag van de beelden van het tempelcomplex Singasari In: I-2023-3 Advies Singasari, pp. 8-9. <https://commissie.kolonialecollecties.nl/publicaties/adviezen/2023/05/12/indonesie> Geraadpleegd op 21-2-2024.

Susanti, N. 2018. 'Variety of distinct style scripts in inscriptions found in Mandalas of the late Majapahit era: An overview of the paleography to mark religious dynamics.' In: Budianta et al. *Cultural Dynamics in a Globalized World*. London: Taylor & Francis.

The Damalung Inscription

Inventory No. RV-1403-1620

Provenance : The inscription originates from Ngadoman Hamlet, Tajuk Village, Getasan Subdistrict, Semarang Regency, Central Java, Indonesia.

Dimensions : Height: 96 cm; Width: 90 cm; Thickness: 29 cm

Chronological Data : The inscription is dated to 1371 Saka / 1449 CE, as confirmed by the provenance report document 3b.

The Damalung Inscription, also referred to as the Ngadoman Inscription, is an epigraphic artifact carved on a stone slab, bearing significant historical value. It provides evidence of socio-political and religious aspects of 15th-century Java. Its physical dimensions and epigraphic content have been documented under inventory number RV-1403-1620. The inscribed date of 1371 Saka (equivalent to 1449 CE) has been verified and corresponds accurately with the information found in the official provenance documentation

The Damalung Inscription Narrative

- The Damalung Inscription, also known as the Ngadoman Inscription due to its discovery in the village of Ngadoman, was issued in 1371 Śaka (1449 AD).
- It is also referenced in a manuscript composed by Bujangga Manik, a Hindu-Sundanese priest who lived during the late 15th to early 16th centuries.
- Additionally, Damalung is mentioned in approximately 30 Merapi-Merbabu manuscripts as a site of authorship.
- Damalung refers to a mountain (referred to in the inscription as wukir hadi damalung), which is believed to be Mount Merbabu.
- On Mount Damalung, several scriptoria were located, scattered along the foot, slopes, and summit of the mountain.
- Bujangga Manik, the Hindu-Sundanese cleric, recorded that he had recently returned from Mount Damalung.

Scriptoria / Mandala

- Life in these communities was characterized by seclusion from urban centers, located in tranquil, mountainous environments.
- The inhabitants—often scholars or ascetics—had renounced worldly life to devote themselves to spiritual matters.
- These sites were also known as centers of study or *padepokan*, where scholars pursued knowledge and religious teachings.
- They constituted groups of buildings outside the jurisdiction of the royal government.

Damalung in the Records of Bujangga Manik

As cited in his writing:

Kakara cu(n)duk ti gunung,
 kakara datang ti wetan
 cu(n)duk ti gunung damalung
 datangna ti pamrihan
 datang ti lurah pajaran

Translation:

Just returned from the mountain,
 just arrived from the east,
 returned from Mount Damalung,
 came from the hermitage,
 arrived from the place of learning.

(Noorduyn 1984:6)

Damalung in the Inscription

Translation:

- Om (homage to) Śrī Saraswatī (who brought) prosperity to the mighty mountain Damalung.
- Life turns like the wheel of *murusa*, and the sacred bathing place (petirtan) of Palēmaran overflowed due to the Creator, the Sun, (and) the Moon consuming both evil and virtue.
- And the gods (and) devoted humans who performed asceticism (tapas) left an imprint within the cycle of cause and effect, within its crater (cavity).
- It is also the gods who observe the intellect (and) hear (the prayers) of humankind, granting liberation.

- What is forbidden is as difficult as speaking the truth. One who acts against the moral law (dharma)—by observing carefully and speaking cautiously—appears as if burning.
- Without provision, misfortune prevails without a clear origin. Wives, fathers, grandfathers, children, and descendants (seven generations) should not carry material possessions.
- Śrī Swasti, Year 1371 Śaka

Comparison Between Royal and Scriptorium Inscriptions

Royal Court Inscriptions

- Content : Typically grants of sima (tax-free land)
- Structure : Complete and formal
- Language : Old Javanese with limited vocabulary and heavy use of Sanskrit terms.
- Script : Old Javanese script, neatly written, with distinctive features depending on the reign of each monarch.

Scriptoria (Non-Royal) Inscriptions:

- Content : Moral advice, geographical references, praises to deities
- Structure : Irregular and informal
- Language : Middle-dialect Old Javanese with simpler vocabulary
- Script : Old Javanese script with localized stylistic variations.

---o0o---